

European Monitoring Centre
for Drugs and Drug Addiction

EIROPAS NARKOMĀNIJAS NOVĒRŠANAS KVALITĀTES STANDARTI: ĪSA ROKASGRĀMATA

Sagatavoja:
Endžilīna Braterhuda un Harijs R. Samnols
Džona Mūrsa universitātes Sabiedrības veselības centrs, Apvienotā Karaliste,
2013. gada jūlijs

Saturs

EMCDDA priekšvārds.....	3
Ievads	4
Par kvalitātes standartiem.....	4
Projekta cikls — trīspakāpju apraksts	6
Kvalitātes standartu rokasgrāmatas izmantošana	7
Īsās rokasgrāmatas un pašnovērtējuma punktu izmantošana	8
Standarti un pašnovērtējums	11
Horizontālie apsvērumi	11
Projekta 1. posms: Vajadzību izvērtējums	13
Projekta 2. posms: Resursu novērtējums.....	15
Projekta 3. posms: Programmas formulēšana	17
Projekta 4. posms: Intervences plānošana.....	19
Projekta 5. posms: Resursu vadība un mobilizācija	21
Projekta 6. posms: Pasākumu īstenošana un uzraudzība.....	23
Projekta 7. posms: Gala izvērtējums	25
Projekta 8. posms: Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana	27
Pašnovērtējums: rīcības plāns	29
Papildus informācija	30

EMCDDA PRIEKŠVārds

Šo Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standartu "īso rokasgrāmatu" sagatavoja Endžilīna Braterhuda un Harijs R. Samnols, un tās publicēšanu finansēja EMCDDA projekta "IPA saņēmēju sagatavošana dalībai Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrā (EMCDDA)", projekta Nr. 2011/280-057, ietvaros, ko finansēja Eiropas Komisijas Pirmspievienošanās palīdzības instruments (IPA). Rokasgrāmatas pamatā ir 2011. gadā publiskotās EMCDDA instrukcijas par šo pašu tēmu.

Izdevuma mērķis ir sniegt praktisku informāciju par novēršanas kvalitātes standartiem ārpus Eiropas Savienības. Rokasgrāmatā iekļauts narkotiku prevencijas cikla astoņu posmu apraksts un pašnovērtējuma veidlapa, kura noderēs, plānojot un īstenojot preventīvos pasākumus. Šis materiāls ir paredzēts praktizējošiem ārstiem un narkotiku prevencijas jomā strādājošajiem.

Rokasgrāmata būs pieejama tiešsaistē sākumā angļu valodā, bet vēlāk, attīstoties EMCDDA tehniskās sadarbības projektiem, arī citās valodās.

Vēlamies izmantot izdevību un pateikties Endželīnai Braterhudai un Harijam R. Samnolam par viņu ieguldījumu šīs publikācijas tapšanā.

IEVADS

Par kvalitātes standartiem

Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standarti, ko Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (EMCDDA) publicējis kā 7. rokasgrāmatu¹, iepazīstina ar Eiropas pirmo sistēmu narkomānijas profilakses augsta līmeņa īstenošanā. Standartos uzsvērti šādi profilakses darba kvalitātes aspekti:

- pasākumu piemērotība iedzīvotāju mērķgrupām un atbilstību (starp)valdību politikām;
- atbilstība vispārpieņemtajiem ētikas principiem;
- zinātniskās datubāzes integrācija un attīstīšana;
- iekšējā saskaņotība, projekta tehniski ekonomiskais pamatojums un ilgtspējība.

Rokasgrāmatā ietvertie standarti tika izstrādāti divus gadus ilga projekta rezultātā; projektu līdzfinansējot Eiropas Savienība Kopienas rīcības programmas sabiedrības veselības aizsardzības jomā (2003–2008) ietvaros (projekta Nr. 2007304). Projektu īstenoja Profilakses standartu partnerība — septiņas organizācijas no visas Eiropas, kuras īstenoja multidisciplināru vairāksektoru sadarbību Džona Mūrsa universitātes Sabiedrības veselības centra (Liverpūle, Apvienotā Karaliste) vadībā². EMCDDA atbalstīja šo partnerību visā projekta norises gaitā un finansēja gan standartu rokasgrāmatas publicēšanu, gan šīs īsās rokasgrāmatas izdošanu.

Norādes par to, kā plānot un nodrošināt efektīvu narkomānijas profilaksi projekta sākumā, bija pieejamas tikai dažās E dalībvalstīs. Turklāt pieejamā informācija atšķiras kvalitātes, satura un piemērojamības ziņā, un trūka vienotas Eiropas līmeņa izpratnes par kvalitāti narkomānijas profilakses jomā. Līdz ar to narkomānijas profilakses pakalpojumu kvalitāte bieži vien bija atkarīga no atsevišķu pakalpojumu sniedzēju un vietējo iestāžu ieskatiem. Tāpēc arī projekta mērķis bija uzlabot Eiropas narkomānijas profilakses politiku un praksi, izstrādājot vienotu narkomānijas profilakses pasākumu ietvardokumentu.

Lai izstrādātu standartus, tika apkopoti un pārskatīti pieejamie Eiropas un starptautiska līmeņa ieteikumi narkomānijas profilakses jomā. Šajā projekta posmā tika nošķirti ieteikumi, kuri vērsti uz intervenču saturu (“kas”), un ieteikumi, kuri vērsti uz preventīvā darba formālajiem aspektiem (“kā”). Partnerība izvēlējās pievērsties ieteikumiem par to, “kā” veikt preventīvos pasākumus³. Pirmo uzmetumu veidoja kvalitatīvas satura analīzes rezultātā izstrādātas deviņpadsmit kvalitātes standartu grupas, kas atbilda noteiktiem atlasas kritērijiem. Nākamajā posmā ar tiešsaistes aptauju palīdzību un fokusa grupas interviju rezultātiem sešās ES valstīs tika vērtēta šo standartu uzmetuma atbilstība, noderīgums un tehniski ekonomiskais pamatojums. Vairāk nekā 400 pārstāvju no dažādām profesionālajām grupām sniedza savu vērtējumu par standartu uzmetuma saturu un norādīja uz šķēršļiem to īstenošanā. Balstoties uz šīm atziņām, partnerība pārskatīja standartus un sagatavoja to galīgo redakciju, kā arī izstrādāja pašnovērtējuma veidlapu, kas iekļauta arī šajā īsajā rokasgrāmatā. Plašāka informācija par standartu izstrādes gaitu pieejama EMCDDA rokasgrāmatā.

¹ Brotherhood, A., Sumnall H., R. and the Prevention Standards Partnership (2011), *European drug prevention quality standards: a manual for prevention professionals*, EMCDDA Manuals No 7, Luxembourg. Publications Office of the European Union.

² Partnerorganizācijas: ASL di Milano (Itālija), Consejería de Sanidad — Servicio Gallego de Salud (Xunta de Galicia) (CS–SERGAS) (Spānija), Azienda Sanitaria Locale n. 2 — Savonese (ASL2) (Itālija), Sociālās politikas un nodarbinātības institūts — Narkomānijas prevencijas valsts institūts (SZMI-NDI) (Ungārija), Valsts Antinarkotiku aģentūra (NAA) (Rumānija), un Valsts Narkomānijas prevencijas birojs (NBDP) (Polija). Atsevišķu dalībnieku nosaukumu skatīt rokasgrāmatā.

³ Standartus, kuri pievēršas tam, “ko” darīt prevencijas pasākumus, ir publicējis Apvienoto Nāciju Organizācijas Narkotiku un noziegumu apkarošanas birojs (UNODC), skatīt *International Standards on Drug Use Prevention*, kas pieejami: <http://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>

Pēc projekta noslēguma Eiropas narkomānijas novēršanas kvalitātes standarti tika pielāgoti, lai tos varētu izmantot pētījuma par ES obligāto kvalitātes standartu narkotiku pieprasījuma samazināšanā (EQUUS) profilakses daļā⁴.

Koordinēts ietvardokuments, ko var pielāgot valstu individuālajiem apstākļiem, būtu pamudinājums izstrādāt kvalitātes standartus tām ES dalībvalstīm un citām valstīm, kur šādu standartu līdz šim nebija, vai arī tas rosinātu pārskatīt un atjaunināt esošos kvalitātes standartus. Šāds dokuments varētu arī mudināt pielāgot kvalitātes standartus konkrētās valsts situācijai. Standartu pieņemšana uzlabos narkomānijas profilakses praksi un efektivitāti, kā arī preventīvo pasākumu lietderību un samazinās iespējamību, ka tiek īstenotas intervences aktivitātes bez rezultāta vai ar jātrogēnu (t.i., negatīvu) rezultātu. Līdz ar to standarti sniegs atbalstu profilakses speciālistiem paraugprakses izstrādē un veicināšanā un ļaus tiem iepazīstināt publiku ar panākumiem vietējo, reģionālo, valsts un starptautisko narkotiku apkarošanas stratēģiju un politiku mērķu sasniegšanā.

Rokasgrāmata ar visiem standartiem ir pieejama bez maksas EMCDDA mājaslapā:

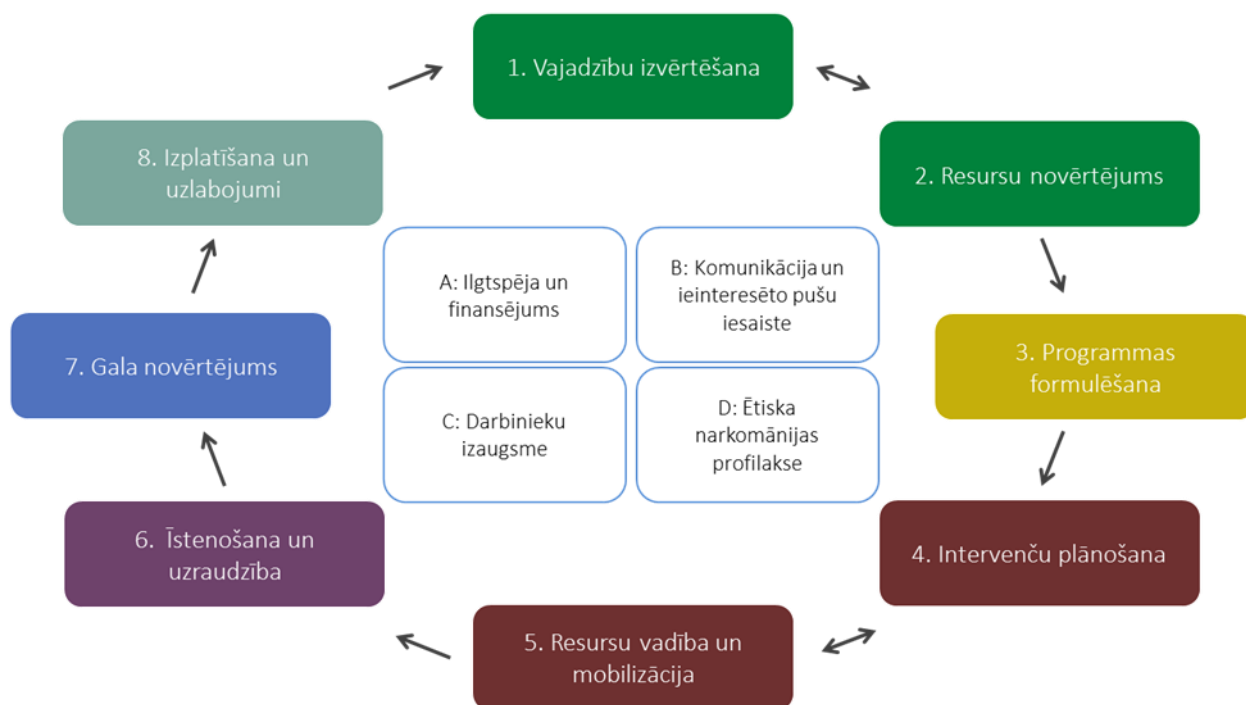
<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Uzziniet vairāk informācijas par kvalitātes standartiem, sazinieties ar Profilakses standartu partnerību un saņemiet atbalsta materiālus šeit: <http://www.prevention-standards.eu>

⁴ EQUUS projektu vadīja Cīrihes universitātes Sabiedrības veselības un atkarību izpētes institūts, un to līdzfinansēja Eiropas Savienība. Vairāk informācijas: <http://www.isgf.ch/index.php?id=59&uid=41>.

Projekta cikls — trīspakāpju apraksts

1. attēls: Narkomānijas profilakses projekta cikls

Standarti projekta ciklā ir izkārtoti hronoloģiski. Projekta cikls atspoguļo labāko praksi standartu strukturēšanā, pamatojoties uz esošo standartu pārskatīšanu un konsultācijām ar narkomānijas profilakses speciālistiem.

Projekta ciklā kopumā ir astoņi posmi: vajadzību izvērtējums, resursu novērtējums, programmas formulēšana, intervences plānošana, resursu vadība un mobilizācija, pasākumu īstenošana un uzraudzība, gala izvērtējums, kā arī rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana. Turklāt projekta cikla shematiskā attēlojuma centrā esošie horizontālie apsvērumi izceļ tos aspektus, kuri ir svarīgi visiem projekta posmiem, proti, ilgtspējību un finansējumu, komunikāciju un ieinteresēto pušu iesaisti, darbinieku izaugsmi, narkomānijas ētisku profilaksi (skatīt 1. attēlu).

Cikls piedāvā paraugu, kuru speciālisti var izmantot, plānojot un īstenojot profilakses pasākumus. Tomēr tajā pašā laikā cikls ir arī vienkāršots narkomānijas profilakses darba modelis, kuru speciālistiem būtu rūpīgi jāpielāgo sava darba konkrētajiem apstākļiem. Piemēram, ja pasākums jau tiek īstenots, vēlākie projekta posmi būs svarīgāki nekā iepriekšējie projekta plānošanas posmi.

Katrs projekta posms sastāv no vairākiem pasākumiem, kas nosaka veicamās aktivitātes. Visos projekta posmos kopumā ir 31 pasākums plus četri horizontālie apsvērumi (skatīt 1. tabulu). Rokasgrāmatā sniegts apraksts par katru pasākumu; aprakstā norādīts, kāpēc šis pasākums ir iekļauts standartā un kādi apsvērumi jāņem vērā, to īstenojot. Pasākumu numerācija nebūt nenorāda to prioritāro vai hronoloģisko kārtību.

Apzīmējumi veido standartu trešo līmeni un detalizētāk raksturo katru no pasākumiem. Lai pārskatītu dažādās profilakses darba iespējas un organizāciju atšķirīgo kapacitāti, šajā līmenī tiek izšķirti vispārējie un speciālie standarti. Šajā dokumentā ir apkopoti tikai vispārējie standarti, bet visu standartu apraksts ir pieejams lielajā rokasgrāmatā.

1. tabula: Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standartu projekta posmi un pasākumi

Horizontālie apsvērumi
A: Ilgtspējība un finansējums
B: Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste
C: Darbinieku izaugsme
D: Ētiska narkomānijas profilakse
1. Vajadzību izvērtējums
1.1. Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana
1.2. Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums
1.3. Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums
1.4. Zināšanas par mērķgrupu
2. Resursu novērtējums
2.1. Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums
2.2. Iekšējās kapacitātes novērtējums
3. Programmas formulēšana
3.1. Mērķgrupas definēšana
3.2. Teorētiskā modeļa pielietošana
3.3. Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana
3.4. Vides definēšana
3.5. Efektivitātes pierādījumu izmantošana
3.5. Grafika sastādīšana
4. Intervences plānošana
4.1. Kvalitātes un efektivitātes noteikšana
4.2. Esošas intervences iespējama izmantošana
4.3. Intervences pielāgošana mērķgrupai
4.4. Gala izvērtējuma iespējama plānošana
5. Resursu vadība un mobilizācija
5.1. Programmas plānošana — projekta plāna iezīmēšana
5.2. Tāmes sastādīšana
5.3. Komandas izveidošana
5.4. Dalībnieku atlase un paturēšana
5.5. Programmas materiālu sagatavošana
5.6. Programmas apraksta veidošana
6. Pasākumu īstenošana un uzraudzība
6.1. Pilotintervences iespējamā veikšana
6.2. Intervences īstenošana
6.3. Pasākumu īstenošanas uzraudzība
6.4. Īstenošanas pielāgošana
7. Gala izvērtējums
7.1. Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana
7.2. Procesa izvērtējuma iespējamā veikšana
8. Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana
8.1. Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta
8.2. Programmas informācijas izplatīšana
8.3. Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats

Kvalitātes standartu rokasgrāmatas izmantošana

Šī īsā rokasgrāmata ir kvalitātes standartu rokasgrāmatas kopsavilkums; tās pilno versiju var aplūkot 5. lpp lodziņā norādītajā mājaslapā. Rokasgrāmatā ar frāzi “kvalitātes standarti” tiek saprasti piemēri, kas

palīdz profilakses speciālistiem izvērtēt, vai aktivitāte, pakalpojumu sniedzējs u.c. atbilst augstas kvalitātes prasībām. Standartu rokasgrāmata aicina nozares darbiniekus un citus speciālistus, kuri darbojas narkomānijas profilakses jomā, izvērtēt, vai esošās aktivitātes atbilst standartiem un kā tās, izmantojot šos standartus, var uzlabot, lai gūtu labākus un ilgtspējīgākus rezultātus.

Rokasgrāmatā sniedz detalizētus ieteikumus par to, kā standarti būtu un nebūtu pielietojami. Īsumā, standartu rokasgrāmata speciālistiem visvairāk noderēs:

- informācijai, izglītībai un ieteikumiem (piemēram, augstskolu kursi, uzraudzība);
- pašnovērtējumam vai grupu diskusijām (piemēram, nozares darbiniekiem, kuri strādā ar mērķauditoriju, pakalpojumu sniedzējiem vai reģionālās plānošanas grupām);
- kā pārbaudes punkti pakalpojumu izstrādes vai izvērtēšanas laikā (piemēram, programmu izstrādātājiem, novērtētājiem);
- kvalitātes kritēriju noteikšanai vai pārskatīšanai (piemēram, politikas veidotājiem, atbalstītājiem);
- darbības rezultātu izvērtējumam (piemēram, lai noteiktu profesionālās attīstības vajadzības).

Standarti ir piemērojami plašam narkomānijas profilakses pasākumu klāstam (piemēram, izglītošanai narkomānijas profilakses jomā, strukturētām programmām, kaitējuma mazināšanas aktivitātēm, īsām intervencēm), videi (piemēram, skola, vietējā kopiena, ģimene, atpūtas vietas, ieslodzījumu un īslaicīgās brīvības atņemšanās vietās) un mērķgrupām (piemēram, jauniešiem, ģimenēm, etniskajām grupām). Narkomānijas profilakses pasākumi, kuros ievēroti šie standarti, var pievērsties gan legālajām vielām kā alkohols vai cigaretes, gan nelegālajām vielām.

Lai nošķirtu šīs profilakses iespējas, standarti piedāvā divus līmeņus: “vispārējo” un “speciālo”. Vispārējie standarti būtu jāpiemēro visām narkomānijas profilakses aktivitātēm neatkarīgi no konkrētajiem apstākļiem. Speciālie standarti piemērojami augstāka līmeņa kvalitātes jautājumiem, tomēr tie nav vienmēr piemērojami, un standartu lietotājiem ir jānosaka, vai tie ir atbilstoši, noderīgi un izmantojami attiecībā uz konkrēto profilakses pasākumu. Vienkāršības labad šī īsā rokasgrāmata pievēršas tikai vispārējiem standartiem.

Lai arī standartu uzmanības centrā ir intervences, tie var arī palīdzēt speciālistiem izvērtēt, kā cilvēki, organizācijas, politika un (nacionālās) stratēģijas veicina narkomānijas profilaksi. Būtībā atsevišķu standartu prasības var izpildīt tikai, ņemot vērā un uzlabojot praktisko un stratēģisko kontekstu, kurā intervences tiek īstenotas. Piemēram, sabiedriskajām institūcijām un finansētājiem noteiktajām prioritātēm un stratēģijām jāveicina laba profilakses prakse.

Ņemot vērā standartu izstrādes gaitā notikušās konsultācijas, rokasgrāmata atsevišķu mērķu sasniegšanai ir mazāk piemērota. Kvalitātes standartu izmantošana nevar aizstāt procedūras un rezultātu izvērtējumu. Kaut arī standarti var palīdzēt sasniegt labākus vērtējuma rezultātus, novērtējuma gaitā joprojām ir nepieciešams izprast, vai un kā intervences strādā. Kā jau šajā rokasgrāmatā norādīts, standarti nav arī īpaši piemēroti formālajam pašnovērtējumam, strukturētām apmācībām, ārējai akreditācijai vai finanšu lēmumu pieņemšanai. Neskatoties uz to, no 2013. gada aprīļa līdz 2015. gada martam norisinās projekts “Narkomānijas profilakses izcilības turpināšana ES — Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standartu projekta II posms”, lai standartus padarītu atbilstošākus šiem konkrētajiem mērķiem. Šajā projekta II posmā pētīts, kā standarti var uzlabot profilakses pasākumus “reālajā dzīvē” un kā formāli varētu pierādīt atbilstību standartiem. Kā daļa no šī projekta, mājaslapā www.prevention-standards.eu tiks publicēti piemēri tam, kā standartus izmanto Eiropā un ārpus tās, kā arī tiks publicēti standartu īstenošanai nepieciešamie rīki.

Īsās rokasgrāmatas un pašnovērtējuma punktu izmantošana

Šī īsā rokasgrāmata ir paredzēta:

- speciālistiem, kuri vēl nav pazīstami ar kvalitātes standartu koncepciju profilakses darbā un kuri vēlas uzzināt par to ko vairāk;
- speciālistiem, kuriem nepieciešama plašāka informācija par standartiem, lai izlemtu, vai rokasgrāmata varētu būt noderīga viņu darbā;
- speciālistiem, kuri vēlas spert pirmos soļus standartu izmantošanā pašnovērtējuma veikšanai.

Runājot par speciālistu grupām, šo dokumentu par īpaši noderīgu varētu uzskatīt valsts, reģionālā un vietējā līmeņa politikas veidotāji un atbildīgās personas, kā arī pakalpojumu sniedzēji.

Kaut arī rokasgrāmata jau ir pārtulkota vairākās valodās, šis dokuments veicinās standartu ieviešanu arī tajās valstīs, kuru valodā lielā rokasgrāmata vēl nav pieejama.

Šis dokuments nevar aizvietot esošo EMCDDA rokasgrāmatu. Tā vietā šī īsā rokasgrāmata ir EMCDDA rokasgrāmatas kopsavilkums un rosina speciālistus sākt pielietot standartus pašnovērtējuma veikšanai. Starp šo un EMCDDA rokasgrāmatu ir vairākas būtiskas atšķirības. Pirmkārt, EMCDDA rokasgrāmatā uzskaitīti spēkā esošie standarti, izšķirot vispārējos un speciālos standartus. Šajā dokumentā nav ietverti paši standarti, bet gan tikai vispārējo standartu pārskats. Rokasgrāmata piedāvā arī detalizētu ievadu, turpmāku informāciju par to, kā lietot standartus, vispārīgu vārdnīcu, kā arī to dokumentu sarakstu, kuri ir standartu pamatā. Šī informācija ir nepieciešama, lai pienācīgi izprastu standartu kontekstu un nozīmi.

Iespēju robežās īsās rokasgrāmatas lietotājiem būtu jāieskatās arī EMCDDA rokasgrāmatā, lai gūtu labāku izpratni par standartiem. Papildu materiāli ir pieejami arī elektroniski EMCDDA mājaslapā un projekta mājaslapā (skatīt 5. lpp lodziņā norādītās saites).

Ņemot vērā īsajā rokasgrāmatā sniegto ierobežoto informāciju un pievēršanos galvenokārt vispārīgajai informācijai un sākotnējam pašnovērtējumam, īsā rokasgrāmata var nebūt piemērota atsevišķiem gadījumiem (piemēram, kvalitātes kritēriju izstrādei). Speciālistiem, kuri ir ieinteresēti standartu pielietošanā tieši šajā nolūkā, būtu jāizmanto tikai EMCDDA rokasgrāmata.

Nākamajā sadaļā īsumā tiek aprakstīti visi projekta posmi un standartu pasākumi, norādot, kādēļ tie ir nozīmīgi un vērtīgi profilakses jomas speciālistiem un mērķgrupām. Vispārējie standarti ir apkopoti pašvērtējuma pārbaudes punktu veidā, kas rokasgrāmatas lietotājiem piedāvā arī veikt sava darba izvērtējumu, ņemot vērā katra standarta prasības. Izvērtējuma tabulas sastāv no piecām ailēm: vispārējo standartu kopsavilkuma; trim lodziņiem, kas palīdz noteikt standartu ievērošanas pašreizējo līmeni; lodziņa "Nav piemērojams"; vietas piezīmēm par pašreizējo situāciju; vietas, kur pierakstīt nepieciešamos pasākumus pēc tam. Īsās rokasgrāmatas nobeigumā iekļautā kopsavilkuma lapa rosina lasītājus pierakstīt galvenās atziņas un rīcību, ko iedvesmojis veiktais pašnovērtējums.

Tabulā "Kā veikt pašnovērtējumu" norādīti pašnovērtējuma punkti un tas, kā pašnovērtējums būtu veikams.

Pašnovērtējuma punktu mērķis ir veicināt sākotnējā pašnovērtējuma veikšanu, proti, noteikt individuālo atbilstību standartiem un iespējas turpmākiem uzlabojumiem. Šī uzdevuma raksturs ir atkarīgs no konkrētās programmas vai organizācijas apstākļiem ("Ko mēs vēlamies sasniegt?") un no reālās situācijas ("Ko mēs varam sasniegt?"). Rokasgrāmatā pie dažiem standartiem sniegti piemēri tam, kā atbilstību prasībām varētu mērīt praksē; tas var palīdzēt speciālistiem izvērtēt, vai standarti ir ievēroti. Arī projekta II posms, kas tika īstenots no 2013. gada aprīļa līdz 2015. gada martam, piedāvā konkrētus rādītājus standartu izpildes vērtēšanai. Par pierādījumu var kalpot rakstiski avoti, kā piemēram, projekta plāns vai organizācijas apraksts (piemēram, organizācijas/pakalpojuma mājaslapā), tieši procedūru vai programmas īstenošanas novērojumi, pārrunas ar iesaistītajiem darbiniekiem, dalībniekiem un/vai citām personām. Tomēr pārbaudes punkti neliek šī dokumenta lietotājiem formālā veidā reģistrēt atbilstību standartiem. Speciālistiem, kuri standartu izmantošanā ir ieinteresēti formāla pašnovērtējuma veikšanā, noderēs rīki, kas tiek izstrādāti II projekta posma ietvaros (www.prevention-standards.eu).

Kā veikt pašnovērtējumu

Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
Šajā sadaļā norādīti pasākumu nosaukumi un dots kopsavilkums vispārējiem standartiem, kas piemērojami šiem pasākumiem. Izvērtējot katru pasākumu, lietotājiem būtu jāieskatās standartu pilnajā tekstā, lai uzzinātu vairāk par piemērojamiem vispārējiem un speciālajiem standartiem. Tas palīdzēs atspoguļot un definēt speciālistu pozīciju.	Šī pārbaudes punktu daļa ļauj lietotājiem novērtēt savu darbu (piemēram, profesionālā attīstība, aktivitātes, organizācijas, stratēģija u.c.), ņemot vērā standartu prasības un atķeksējot attiecīgo lodziņu "Nav izpildīts", "Daļēji izpildīts" vai "Pilnībā izpildīts". Sava darba pozicionēšana šajā skalā palīdzēs speciālistiem noteikt vietas iespējamiem uzlabojumiem un sasniegto progresu. Vispārīgi runājot, kategorija "Nav izpildīts" jāizvēlas, ja nav izpildīta neviena no standartu prasībām vai ir izpildītas tikai dažas prasības; kategorija "Daļēji izpildīts" būtu jāatzīmē, ja ir izpildītas visas vai gandrīz visas vispārējo standartu prasības, bet kategorija "Pilnībā izpildīts" jāizvēlas, ja ir izpildītas visas vispārējo standartu prasības un visas vai gandrīz visas speciālo standartu prasības; tomēr tajā pašā laikā būtu jāņem vērā arī attiecīgās programmas vai organizācijas konkrētie apstākļi.			Lodziņš "Nav piemērojams" būtu jāatzīmē tikai tad, ja tas nepieciešams, un pēc rūpīga standartu piemērojamības izvērtējuma. Lietotājiem būtu jāizvairās atzīmēt šo lodziņu nepārdomāti, jo varbūt standarta prasības ir piemērojamas, vienīgi pašreiz iespēju "Nav piemērojams", jāsniedz īss komentārs ailē "Pašreizējā situācija", norādot iemeslus, kādēļ konkrētais pasākums nav uzskatāms par piemērojamu.	Šī aile ļauj lietotājiem komentēt savu novērtējumu. Tā dod iespēju norādīt, kādi standarti jau ir izpildīti, un sniegt pierādījumus, kas pierāda vērtējumu (pēc iespējas atsaucoties uz pierādījumiem). Šī ir iespēja skaidri formulēt šobrīd īstenoto paraugpraksi. Lietotājiem šo lodziņu vajadzētu izmantot arī, lai norādītu uz trūkumiem un iespējām uzlabojumu veikšanai (piemēram, kādu standartu prasības vēl nav izpildītas un kāpēc).	Šajā ailē jānorāda darbības un pārmaiņas, kas nepieciešamas, lai uzlabotu pašreizējo darbu. Tā varētu būt, piemēram, nepieciešamība pārskatīt projekta plānu vai veikt personāla papildu apmācību. Darbībām un pārmaiņām jābūt reālistiskām, lai vērtējumam būtu praktiska nozīme: "Kādas darbības un pārmaiņas mēs varam veikt šobrīd (vai paredzamā nākotnē), lai uzlabotu mūsu darbu narkomānijas profilakses jomā?". Vienlaikus var būt noderīgi fiksēt ilgtermiņa pasākumus un mērķus, kurus varētu īstenot vēlāk (piemēram, pēc nākamā pārskata). Lai darbības būtu konkrētākas, vēlams pārdomāt un norādīt: kad šīs pārmaiņas notiks; kas tajās iesaistīsies; kādi resursi būs nepieciešami.

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmatā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

STANDARTI UN PAŠNOVĒRTĒJUMS

Horizontālie apsvērumi

Ir daudzi jautājumi, kas atkārtojas, jo neattiecas tikai uz vienu projekta posmu, bet gan uz visu projekta ciklu. Šo standartu ietvaros četri jautājumi, kas ir jāņem vērā katrā projekta posmā.

A: Ilgtspējība un finansējums

Programmas būtu jāiekļauj plašākā narkomānijas profilakses pasākumu kopumā. Profilakses darba dzīvotspēja būtu jānodrošina pēc iespējas ilgākā laikposmā. Ideālā gadījumā programmas varētu tikt turpinātas arī pēc sākotnējā īstenošanas un/vai pēc tam, kad ir beidzies ārējais finansējums. Ilgtspējība nav atkarīga tikai no finansējuma nepārtrauktības, tā ir atkarīga arī no darbinieku un citu iesaistīto personu ilgstošas dalības organizācijā un/vai narkomānijas profilakses darbā. Šī pasākuma standarti ieskicē, kā varētu nodrošināt ilgtspējību, izveidojot “enkurprogrammas” esošās sistēmas ietvaros un veidojot jaunas stratēģijas, lai nostiprinātu nepieciešamos resursus un finansējumu.

B: Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste

Ieinteresētās puses ir personas, personu grupas un organizācijas, kuras interesējas par programmas aktivitātēm un rezultātiem un/vai kuras tās tieši vai netieši skar, piemēram, mērķgrupa, kopiena, finansētāji un citas organizācijas, kas darbojas narkomānijas profilakses jomā. Ar attiecīgajām ieinteresētajām pusēm būtu jāsaazinās un tās būtu jāiesaista programmā, kad vien nepieciešams. Mērķgrupas atbalsts un sadarbība ir obligāts priekšnosacījums jebkurai programmai. Citi veidi, kā iesaistīt ieinteresētās puses, varētu būt: izveidot saikni ar kopienas “līderiem” vai vietējiem medijiem, kas varētu atbalstīt programmu un veicināt tās atpazīstamību. Citu organizāciju iesaistīšana ir noderīga, lai koordinētu darbu, dalītos gūtajā pieredzē un veiktu kopīgu plānošanu un budžeta veidošanu. Komunikācijas stratēģija nodrošina informācijas apmaiņu starp dažādām programmā iesaistītām grupām.

C: Darbinieku izaugsme

Šo pasākumu veido trīs pīlāri: darbinieku apmācība, profesionālā izaugsme un profesionālais un emocionālais atbalsts. Darbinieku apmācība ir jāvērtē pirms programmas īstenošanas, un darbinieki ir jāapmāca, lai nodrošinātu, ka programmas īstenošana notiek augstā līmenī. Lai arī profesionālā kompetence pati par sevi nav standartu uzmanības centrā, tie var veicināt apmācību plānu izstrādi, norādot uz to profesionālās kompetences veidu, kādam darbiniekiem būtu jāpiemīt⁵. Nepārtraukta darbinieku profesionālā izaugsme ir darbinieku atalgošanas un paturēšanas paņēmieni, lai nodrošinātu, ka viņu zināšanas un prasmes atbilst mūsdienu prasībām. Programmas īstenošanas laikā ir svarīgi darbiniekiem dot iespēju izvērtēt pašiem savu darbu un uzlabot to.

D: Ētiska narkomānijas profilakse

Narkomānijas profilakses pasākumi var arī nebūt saistīti ar fizisku vai klīnisku intervenci, tomēr tie tik un tā ir saistīti ar sava veida iejaukšanos cilvēku dzīvē. Turklāt profilakses mērķauditorija parasti ir jaunieši, un selektīvas un individuālās profilakses gadījumā šie jaunieši var būt visneaizsargātākā sabiedrības grupa. Speciālisti nedrīkstētu pieņemt, ka narkomānijas profilakses pasākumi pēc būtības ir ētiski un to dalībniekiem labvēlīgi. Standartos noteikti ētiskas narkomānijas profilakses principi, kuri pievēršas: pakalpojumu sniedzēja likumīgai rīcībai; dalībnieku tiesību un autonomijas respektēšanai; dalībnieku patiesajiem ieguvumiem; dalībnieku pasargāšanai no zaudējumiem; patiesas informācijas sniegšanai; piekrišanas iegūšanai; brīvprātīgai dalībai; konfidencialitātes nodrošināšanai; intervences pielāgošanai dalībnieku vajadzībām; dalībnieku iesaistīšanai kā partneriem; veselībai un drošībai. Kaut arī ne vienmēr ir iespējams ievērot visus ētiskas profilakses principus, katrā projekta posmā ir jābūt skaidri redzamai ētiskai pieejai. Visbeidzot, lai aizsargātu dalībnieku tiesības, tiek izstrādāti protokoli un vērtēti un mazināti iespējamie riski.

⁵ Viens no šai tēmai veltītajiem materiāliem ir Kanādas Vielu pārmērīgas lietošanas centra (CCSA) izstrādātais darbs “Kanādas Vielu pārmērīgas lietošanas centra darbinieku kompetences”, kas pieejams: www.ccsa.ca/eng/priorities/workforce/competencies/.

Horizontālie apsvērumi						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Dalēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
A: Ilgtspējība un finansējums. Programma veicina ilgtermiņa pieeju narkomānijas profilaksei, un tā nav fragmentāra īstermiņa iniciatīva. Programma ir saskaņota gan no loģikas, gan praktiskās pielietojamības viedokļa. Programma gūst finansējumu no dažādiem avotiem.	☐	☐	☐	☐		
B: Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste. Tiek ņemta vērā narkomānijas profilakses daudzpakalpojumu daba. Visas programmā iesaistītās ieinteresētās puses (piemēram, mērķauditorija, citas aģentūras) ir noteiktas un iesaistās pakāpē, kāda nepieciešama programmas veiksmīgai īstenošanai. Organizācija sadarbojas ar citām aģentūrām un iestādēm.	☐	☐	☐	☐		
C: Darbinieku izaugsme. Pirms programmas īstenošanas tiek nodrošināts, lai darbiniekiem būtu programmas veiksmīgai īstenošanai nepieciešamās zināšanas. Ja nepieciešams, tiek nodrošināta augsta līmeņa apmācība, kuras pamatā ir apmācību vajadzību analīze. Programmas īstenošanas laikā darbinieki tiek pienācīgi atbalstīti profesionālajā jomā.	☐	☐	☐	☐		
D: Ētiska narkomānijas profilakse. Ir definēts ētikas kodekss. Tiek aizsargātas dalībnieku tiesības. Programmā ir skaidri noteikti dalībnieku ieguvumi, un tā dalībniekiem nerada nekādus zaudējumus. Tiek ievērota konfidencialitāte attiecībā uz dalībnieku datiem. Tiek nodrošināta dalībnieku un darbinieku fiziskā drošība.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmātā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 1. posms: Vajadzību izvērtējums

Pirms intervences detalizētas plānošanas ir svarīgi izpētīt ar narkomāniju saistīto vajadzību veidu un apmēru, kā arī šo vajadzību iespējamās iemeslus un veicinošos faktorus. Tādā veidā tiek nodrošināts, ka intervence ir patiesi nepieciešama un ka tā risina pareizās vajadzības un skar pareizo iedzīvotāju grupu. Izšķir četrus vajadzību veidus: politikas vajadzības; (vispārējās) sabiedrības vajadzības; vajadzības, kuras nosaka profilakses pasākumu trūkumi; (īpašās) mērķgrupas vajadzības.

1.1. Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana. Visu narkomānijas profilakses pasākumu pamatā vajadzētu būt ar šo jomu saistītai politikai un tiesību aktiem. Darbinieku komandai jāpārzina vietējā, reģionālā, valsts un/vai starptautiskā līmeņa ar narkomāniju saistītā politika un tiesību akti un jādarbojas saskaņā ar tiem. Ja programma pievēršas vajadzībām, kuras nav pašreizējās politikas prioritātes, programmai tik un tā būtu jāatbalsta valsts vai starptautisko stratēģiju noteiktā plašākā narkomānijas profilakses sistēma. Attiecīgos gadījumos vērā jāņem arī cita informācija, piemēram, saistošie standarti un vadlīnijas.

1.2. Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums. Otrs šī projekta posma pasākums paredz nepieciešamību izvērtēt narkomāniju sabiedrībā vispār vai atsevišķās iedzīvotāju grupās. Plānojot preventīvo darbu, nevar paļauties tikai uz pieņēmumiem vai ideoloģiju. Tā vietā narkomānijas profilakses programmu pamatā jābūt cilvēku vajadzību empīriskam izvērtējumam. Izvērtējumā var izmantot kvantitatīvas un/vai kvalitatīvas pētījumu metodes, un tajā būtu jāpamatojas uz esošiem (epidemioloģiskajiem) datiem, ja ir pieejami attiecīgie augstas kvalitātes dati (piemēram, no nacionālajām narkomānijas uzraudzības iestādēm). Lai vērtētu saistību starp narkotiku lietošanu un citām vajadzībām, vērā jāņem arī citi svarīgi jautājumi, piemēram, zaudējumi un nevienlīdzība. Kaut arī viens vajadzību izvērtējums var tikt izmantots dažādās aktivitātēs noteiktā laikposmā, tomēr ir svarīgi rūpēties par to, lai dati būtu aktuāli. Reģionālajām narkomānijas profilakses koordinācijas komandām ir liela nozīme šo standartu prasību ievērošanā.

1.3. Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums. Lai pamatotu intervences nepieciešamību, kopienas vajadzību izvērtējuma secinājumi tiek piefiksēti un vērtēti, ņemot vērā situācijas kontekstu. Pamatojumā jāņem vērā kopienas viedoklis, lai nodrošinātu, ka programma tai ir atbilstoša. Uzmanības pievēršana “vajadzībām”, nevis “problēmām” var palīdzēt iesaistīt tās ieinteresētās puses, kuras pretējā gadījumā varētu justies stigmatizētas. Šajā posmā tiek analizētas arī esošās narkomānijas profilakses programmas, lai gūtu izpratni par to, kā programma var papildināt pakalpojumu sniegšanas pašreizējo struktūru.

1.4. Zināšanas par mērķgrupu. Pēc tam vajadzību izvērtējums tiek turpināts ar detalizētas informācijas vākšanu par iespējamo mērķgrupu, piemēram, tiek vākti dati par riska un drošības faktoriem, mērķgrupas kultūru un ikdienas dzīvi. Laba izpratne par mērķauditoriju un tās dzīvi ir priekšnosacījums efektīvai, ekonomiski lietderīgai un ētiskai narkomānijas profilaksei. Ja tas atbilst programmas raksturam, papildus tiešajai mērķgrupai (piemēram, narkotiku lietošanas riska grupas jauniešiem) var ņemt vērā arī pastarpināto mērķgrupu, proti, iedzīvotājus, kurus skar intervence, bet kuri nav narkotiku lietošanas riska grupā (piemēram, vecāki, skolotāji).

Šo posmu var īstenot vienlaikus ar resursu novērtējumu vai arī pēc tā.

1. Vajadzību izvērtējums						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
1.1. Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana. Zināšanas par politiku un tiesību aktiem, kas saistīti ar narkotikām, ir pietiekamas programmas īstenošanai. Programma atbalsta vietējo, reģionālo, valsts un/vai starptautisko prioritāšu, stratēģiju un politiku mērķus.	☐	☐	☐	☐		
1.2. Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums. Ir novērtētās kopienas (vai vides, kurā tiks īstenota programma) vajadzības. Tiek apkopota detalizēta un dažāda informācija par narkotiku lietošanu. Pētījumā iespēju robežās izmantoti esošie epidemioloģiskie dati un ievēroti ētiska pētījuma principi.	☐	☐	☐	☐		
1.3. Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums. Nepieciešamība pēc intervences ir pamatota. Ir aprakstītas galvenās vajadzības, pamatojoties uz vajadzību izvērtējumu, un norādīta iespējamā situācijas attīstība nākotnē, ja netiek veikta intervence. Ir identificēti trūkumi pakalpojumu sniegšanā šobrīd.	☐	☐	☐	☐		
1.4. Zināšanas par mērķgrupu. Atbilstoši vajadzību izvērtējumam ir izvēlēta iespējamā mērķgrupa. Vajadzību izvērtējumā ņemta vērā mērķgrupas kultūra un perspektīva narkotiku lietošanas jomā.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmātā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 2. posms: Resursu novērtējums

Programmu nenosaka tikai mērķgrupas vajadzības, bet arī pieejamie resursi. Kamēr vajadzību izvērtējums (skatīt 1. vajadzību izvērtējums) norāda, ko programmai vajadzētu censties sasniegt, resursu novērtējums sniedz svarīgu informāciju par to, vai un kā šos mērķus var sasniegt. Tādēļ resursi ir jānovērtē, lai gūtu reālistisku izpratni par programmas vēlamo veidu un iespējamo darbības sfēru.

2.1. Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums. Narkomānijas profilakses programmas var darboties veiksmīgi tikai tad, ja mērķauditorija, kopiena un citas ieinteresētās puses ir “gatavi” iesaistīties, proti, ja viņi spēj un vēlas piedalīties programmas īstenošanā vai atbalstīt to. Tāpat ieinteresētajā pusē var būt resursi, kurus var izmantot programmas ietvaros (piemēram, sadarbības tīkli, īpašas prasmes). Šī pasākuma standarti apraksta prasību novērtēt un izvērtēt programmas iespējamās “par” un “pret”, kā arī ieinteresēto pušu pieejamos resursus.

2.2. Iekšējās kapacitātes novērtējums. Iekšējo resursu un kapacitātes novērtējums ir ļoti svarīgs, jo programma būs izmantojama tikai tad, ja tā būs atbilstoša cilvēkresursiem, finanšu un citiem resursiem. Šis posms tiek izpildīts pirms programma tiek noformulēta, lai gūtu izpratni par to, kādas programmas varētu būt izmantojamas. Tā kā novērtējums tiek izmantots programmas plānošanā, tam nav jābūt formālam novērtējumam, ko veic ārēja organizācija. Tā vietā tas var sastāvēt, piemēram, no neformālām diskusijām darbinieku starpā, lai izvērtētu organizācijas resursu stiprās un vājās puses.

Šo posmu var īstenot vienlaikus ar vajadzību izvērtējumu vai projekta sākumā pirms vajadzību izvērtējuma.

2. Resursu novērtējums						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
2.1. Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums. Tiek izvērtēti programmas “par” un “pret”, kā arī iespējas palielināt atbalsta līmeni sabiedrībā. Tiek vērtēta mērķgrupas un citu ieinteresēto pušu iespējas piedalīties programmā.	☐	☐	☐	☐		
2.2. Iekšējās kapacitātes novērtējums. Tiek vērtēti iekšējie resursi un kapacitāte (piemēram, cilvēkresursi, tehnoloģiskie un finanšu resursi). Novērtējumā tiek ņemta vērā resursu pašreizējā pieejamība, kā arī to iespējamā pieejamība nākotnē.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmatā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 3. posms: Programmas formulēšana

Formulējot programmu, tiek izklāstīts tās saturs un struktūra, kā arī tiek sniegta nepieciešamā informācija, lai veiktu mērķtiecīgu, detalizētu, saskaņotu un reālistisku plānošanu. Pamatojoties uz mērķgrupas vajadzību izvērtējumu un pieejamajiem resursiem, būtu jādefinē programmas pamatelementi. Šo standartu mērķis ir veicināt pārmaiņas profesionālajā kultūrā un virzīties uz sistemātiskāku un uz pierādījumiem balstītu pieeju narkomānijas profilakses darbā.

3.1. Mērķgrupas definēšana. Akurāta mērķgrupas definēšana garantē, ka intervence tiek vērsta uz pareizajiem cilvēkiem. Mērķgrupu var veidot atsevišķas personas, personu grupas, mājsaimniecības, organizācijas, kopienas, vide un/vai citas vienības, ja vien tās ir identificējamās un skaidri definējamas. Atsevišķās programmās var būt nepieciešams nošķirt tiešo mērķgrupu (piemēram, narkotiku lietošanas riska grupas jauniešus) no pastarpinātās mērķgrupas (piemēram, vecākiem, skolotājiem, tiešās mērķgrupas jauniešu vienaudžiem). Definīcijai jābūt skaidrai un atbilstīgai programmas darbības sfērai. Piemēram, ir svarīgi izvērtēt, vai mērķgrupu var uzrunāt ar programmas paņēmieniem.

3.2. Teorētiskā modeļa pielietošana. Teorētiskais modelis ir savstarpēji saistītu pieņēmumu kopums, kas skaidro, kā un kāpēc intervence varētu radīt kādu rezultātu mērķgrupā. Konkrētās programmas kontekstam atbilstoša teorētiskā modeļa pielietošana palielina varbūtību, ka programma veiksmīgi īsteno savus mērķus. Tas palīdz identificēt ar narkotiku lietošanu saistītas uzvedības izpausmes (kā nolūkus un uzskatus, kas ietekmē narkotiku lietošanu) un noteikt izpildāmus mērķus un uzdevumus. Visām intervencēm vajadzētu balstīties uz pārbaudītiem teorētiskajiem modeļiem, jo īpaši, ja tās ir izstrādātas nesen.

3.3. Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana. Bez skaidri definētiem mērķiem un uzdevumiem pastāv nopietns risks, ka narkomānijas profilakses darbs tiks veikts pats par sevi, nesniedzot nekādu ieguvumu mērķgrupai. Standarti izmanto savstarpēji saistītu nolūku, mērķu un uzdevumu trīs līmeņu struktūru. Nolūks norāda programmas ilgtermiņa virzienu, vispārīgo ideju, apņēmību vai nodomu. Konkrētās intervences rezultātā to vai nu var vai nevar sasniegt, bet jebkurā gadījumā tas aktivitātēm norāda stratēģisko virzienu. Mērķis ir programmas rezultātos skaidri formulēts paziņojums programmas dalībniekiem (attiecībā uz pārmaiņām rīcībā), kas jāsasniedz, intervencei noslēdzoties. Uzdevums raksturo tiešās vai pastarpinātās pārmaiņas dalībnieku rīcībā, kuras ir nepieciešamas, lai tiktu sasniegts galīgais mērķis. Visbeidzot, darbības uzdevumi raksturo pasākumus, kurus nepieciešams īstenot, lai sasniegtu mērķus un izpildītu uzdevumus.

Rokasgrāmatas angļu valodas izdevuma 120. lpp ir attēls, kurā ilustrēta saistība starp nolūkiem, mērķiem un uzdevumiem, turpat sniegta arī papildu informācija par atšķirībām starp konkrētiem uzdevumiem (pievēršas pārmaiņām rīcībā) un darbības uzdevumiem (pievēršas aktivitātēm).

3.4. Vides definēšana. Vide ir sociālā un/vai fiziskā vide, kurā notiek intervence, piemēram, ģimene, skola, darbavieta, naktsklubs, kopiena vai sabiedrība. Vajadzību izvērtējums var uzrādīt, ka svarīgas ir viena vide vai vairākas, tomēr, lemjot par atbilstošo vidi, jāņem vērā arī praktiskie apsvērumi (piemēram, pieejamība, nepieciešamā sadarbība). Ir būtiski skaidri definēt vidi, lai arī citi varētu saprast, kur un kā intervence norisināsies.

3.5. Efektivitātes pierādījumu izmantošana. Plānojot narkomānijas profilakses darbu, ir svarīgi apzināties un izmantot esošās zināšanas par to, “kas strādā”. Ir jāizmanto esošā zinātniskā datubāze par efektīvu narkomānijas profilaksi un jāizceļ programmai noderīgie secinājumi. Zinātniskie pierādījumi ir jāapvieno ar nozares darbinieku profesionālo pieredzi, lai izstrādātu tādu intervenci, kas atbilst konkrētās programmas kontekstam. Ja zinātniskie pierādījumi par efektivitāti nav pieejami, tā vietā var izmantot speciālistu un ieinteresēto pušu pieredzi. Tomēr šādā gadījumā piesardzīgi jāņem vērā šo zināšanu ierobežotā daba, salīdzinājumā ar spēcīgajiem zinātniskajiem pierādījumiem (proti, vispārīgums).

3.6. Grafika sastādīšana. Programmas plānošanā un īstenošanā reālistisks grafiks ir būtisks, lai darbinieki varētu mērķtiecīgi virzīt un koordinēt savu darbu. Tas ilustrē plānoto aktivitāšu norises laiku un termiņus. Grafiku programmas īstenošanas laikā var atjaunināt, lai tas atspoguļotu programmas reālo norisi.

3. Programmas formulēšana						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
3.1. Mērķgrupas definēšana. Tiek raksturota programmas mērķgrupa. Izvēlēta mērķgrupa ir sasniedzama.	☐	☐	☐	☐		
3.2. Teorētiskā modeļa pielietošana. Programma balstās uz teorētisko modeli, kura pamatā ir pierādījumi un kurš ļauj izprast ar narkotiku lietošanu saistītās vajadzības un demonstrē, kā var mainīt mērķgrupas rīcību.	☐	☐	☐	☐		
3.3. Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana. Ir skaidrs, kas tiek “novērsts” (piemēram, kāda veida narkotiku lietošana tiek novērsta?). Programmas nolūki, mērķi un uzdevumi ir skaidri, loģiski saistīti, un to pamatā ir identificētās vajadzības. Tie ir ētiski un “noderīgi” mērķgrupai. Mērķi un uzdevumi ir konkrēti un reāli.	☐	☐	☐	☐		
3.4. Vides definēšana. Tiek raksturota aktivitāšu vide. Tā atbilst nolūkiem, mērķiem un uzdevumiem, pieejamajiem resursiem, un tā varētu sekmēt nepieciešamās pārmaiņas. Ir noteiktas sadarbības attiecības, kas nepieciešamas programmas īstenošanai konkrētajā vidē.	☐	☐	☐	☐		
3.5. Efektivitātes pierādījumu izmantošana. Tiek izmantoti zinātniskās literatūras apskati un/vai svarīgākās ar programmas jautājumiem saistītās publikācijas. Izmantotā informācija ir augstas kvalitātes un atbilstoša programmai. Galvenie secinājumi tiek izmantoti programmas veidošanā.	☐	☐	☐	☐		
3.6. Grafika sastādīšana. Programmas grafiks ir reālistisks, un tas ir attēlots skaidri un loģiski. Programmas aktivitāšu laiks, ilgums un biežums ir pietiekams.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmātā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 4. posms: Intervences plānošana

Intervenču saturu parasti nosaka vadlīnijas, nevis kvalitātes standarti, jo tas ir specifisks un pielāgots mērķgrupas vajadzībām, programmas mērķiem utt. Tomēr ir arī daži formāli aspekti, kurus var vispārināt. Šie standarti palīdz izstrādāt jaunas intervences, kā arī atlasīt un pielāgot esošās. Standarti arī mudina, plānojot intervenci, ņemt vērā novērtējuma prasības.

4.1. Kvalitātes un efektivitātes noteikšana. Kad ir noteikti intervences stūrakmeņi, tiek konkretizētas arī nianšes. Lai sasniegtu nospraustos mērķus un izpildītu uzdevumus, ir svarīgi plānot uz pierādījumiem balstītas aktivitātes, kurās dalībnieki vēlētos piedalīties un kuras tiem šķistu interesantas un nozīmīgas. Ja iespējams, intervence būtu jāplāno kā aktivitāšu loģisks turpinājums, kas atspoguļo dalībnieku attīstību visā intervences laikā. Izmantojot dažādus informācijas avotus par iepriekš īstenotām programmām, var izdoties izvairīties no tādu aktivitāšu īstenošanas, kuras jau ir pierādījušas kā neefektīvas vai ar jatroģenu rezultātu.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Narkotiku un noziedzumu apkarošanas birojs (UNODC) ir publicējis *International Standards on Drug Use Prevention*. Šie standarti apraksta intervences un politiku, kas ir radījušas pozitīvus narkomānijas prevencijas pasākumu rezultātus bērnu, pusaudžu un pieaugušo vidū. Standarti ir pieejami: <http://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>

4.2. Esošas intervences iespējama izmantošana. Pirms tiek izstrādāta jauna intervence, būtu jāpārbauda, vai jau nepastāv piemērota intervence praksē vai dokumentos. Izvēloties kādu no pastāvošajām intervencēm, jāņem vērā vairāki aspekti, tostarp, vai intervence atbilst konkrētās programmas apstākļiem un (ja programma nav bezmaksas) vai tā ir finansiāli pieejama. Pēc tam intervence tiek pielāgota, lai tā atbilstu konkrētās programmas apstākļiem. Pielāgošana ir rūpīga tīšu un plānotu pārmaiņu veikšana sākotnējā intervencē pirms tās īstenošanas, lai nodrošinātu, ka tā ir piemērota konkrētās programmas apstākļiem (piemēram, mērķgrupas vajadzībām), un lai saglabātu vai vairotu tās efektivitāti.

4.3. Intervences pielāgošana mērķgrupai. Neatkarīgi no tā, vai tiek izstrādāta jauna intervence, vai arī tiek pielāgota jau esoša intervence, tai jābūt pielāgotai mērķauditorijai, ņemot vērā vajadzību izvērtējumā gūtās atziņas. Šajā sakarā darbinieku būtiska kompetence ir kultūras izpratne, proti, darbinieku vēlme un spēja izprast dažādu kultūru nozīmi, novērtēt kultūras dažādību, efektīvi reaģēt uz kultūras noteiktām vajadzībām un iekļaut kultūras apsvērumus visos narkomānijas profilakses darba aspektos. Ja tiek izmantota jau esoša intervence, pielāgošana var notikt adaptācijas procesa ietvaros. Papildus tam intervences plānošanā jāparedz vieta arī elastībai, ļaujot nozares darbiniekiem pielāgot intervenci tās īstenošanas laikā, nenovirzoties no sākotnējā plāna.

4.4. Gala izvērtējuma iespējama plānošana. Šajā posmā jāplāno arī uzraudzība, procesa un rezultātu izvērtējums. Rezultātu izvērtējums ir paņēmieni, lai noteiktu, vai ir sasniegti mērķi un izpildīti uzdevumi, bet procesa izvērtējums ir paņēmieni, lai izprastu, kā mērķi tika sasniegti un uzdevumi — izpildīti, vai, dažos gadījumos, kāpēc tas netika panākts. Novērtēšanas komandai būtu jāpieņem lēmums par atbilstošāko programmas novērtējuma veidu un jānosaka vērtēšanas kritēriji, ņemot vērā mērķus un uzdevumus. Ir jānosaka, kādi dati tiks vākti un kā tie tiks vākti (piemēram, jānosaka grafiks un datu vākšanas rīki). Ja ir paredzēts rezultātu izvērtējums, jānosaka pētījuma veikšanas plāns. Izvērtējuma iekļaušana šajā posmā nodrošina, ka uzraudzībai un gala izvērtējumam nepieciešamie dati būs pieejami atbilstošā formā, kad nepieciešami.

Rokasgrāmata sniedz vairāk informācijas par procesa un rezultātu izvērtējumu, datu vākšanas apsvērumiem un to, kā formulēt vērtēšanas kritērijus un piemērus, pamatojoties uz konkrētajiem mērķiem un uzdevumiem. Skatīt arī standartus projekta posmā “7: Gala izvērtējums.”

Šo posmu var īstenot vienlaikus ar resursu vadību un mobilizāciju

4. Intervences plānošana						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Dalēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
4.1. Kvalitātes un efektivitātes noteikšana. Intervences pamatā ir uz pierādījumiem balstīta labas prakses ieteikumi, ir iezīmēta zinātniskā pieeja. Programmas pamatā ir pozitīvas attiecības ar dalībniekiem, tiek novērtēta viņu pieredze un respektēta dažādība. Ir definēta programmas izpilde.	☐	☐	☐	☐		
4.2. Esošas intervences iespējama izmantošana. Ir ņemti vērā esošo intervenču ieguvumi un trūkumi, kā arī līdzsvars starp pielāgošanu, precizitāti un izmantojamību. Ir pārbaudīta intervences atbilstība konkrētajiem apstākļiem. Izvēlēta intervence ir rūpīgi pielāgota, un pārmaiņas ir skaidri formulētas. Intervences autori ir atzīti.	☐	☐	☐	☐		
4.3. Intervences pielāgošana mērķgrupai. Programma ir piemērota konkrētās programmas apstākļiem (piemēram, mērķgrupas īpašībām) un pielāgota tām, ja nepieciešams. Pielāgojamie elementi ir: valoda, aktivitātes, ziņojumi, grafiks, dalībnieku skaits.	☐	☐	☐	☐		
4.4. Gala izvērtējuma iespējama plānošana. Novērtējums ir neatņemams un svarīgs programmas kvalitāti noteicošs elements. Ir noteikts, kāda veida novērtējums ir vairāk piemērots intervencei, un ir paredzēts veikt izpildāmu un noderīgu vērtējumu. Ir noteikti vērtēšanas kritēriji, un aprakstīts datu vākšanas process.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmātā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 5. posms: Resursu vadība un mobilizācija

Narkomānijas profilakses programmu neveido tikai pati intervence, tai ir vajadzīga arī laba projektu vadība un detalizēta plānošana, lai nodrošinātu, ka programma ir izpildāma. Līdz ar intervences plānošanu, jāņem vērā arī vadības, organizatoriskie un praktiskie aspekti. Lai sāktu īstenošanu, ir jāaktivizē esošie resursi un, ja nepieciešams, jāiegūst jauni resursi. Projektu vadības uzziņu grāmatas sniedz padziļinātu informāciju par to, kā plānot un vadīt projektus. Bet arī šie standarti kopā ar projekta 3. posmu “Programmas formulēšana” izceļ dažus no galvenajiem apsvērumiem, kas jāņem vērā saistībā ar narkomānijas profilakses darbu.

5.1. Programmas plānošana — projekta plāna iezīmēšana. Pārdomāta procedūra nodrošina, ka plānošana un īstenošana notiek sistemātiski. Rakstiskā projekta plānā ir dokumentēti visi uzdevumi un procedūras, kas ir nepieciešamas programmas veiksmīgai īstenošanai. Projekta plāns vada īstenošanu, nodrošinot vienotu sistēmu, kurā var darboties visi darbinieki. Vēlākos projekta posmos projekta plāns tiek izmantots, lai izvērtētu, vai programma ir īstenota, kā plānots, un vai nav nepieciešami kādi pielāgojumi.

Projekta plānam būtu arī jāilustrē un jāsaista programmas galvenie elementi, piemēram, mērķgrupas vajadzības, mērķi un uzdevumi, teorētiskais modelis, vērtēšanas kritēriji un piemēri, aktivitātes un rezultāti. To var paveikt, izmantojot loģisko modeli. EMCDDA Prevencijas un vērtēšanas resursu kopums (PERK) ietver daudzus piemērus, kā formulēt un izmantot loģisko modeli, šis resursu kopums ir pieejams: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk>

5.2. Tāmes sastādīšana. Ir jānosaka programmas finansiālās vajadzības (izmaksas) un iespējas (budžets), lai varētu noskaidrot nepieciešamos un pieejamos resursus. Izmaksas nedrīkst pārsniegt programmas esošo (vai nākotnē pieejamo) budžetu. Ja nepieciešami vairāk resursu, nekā pieejams, finanšu plānā jānorāda, kāds papildu finansējums varētu būt nepieciešams vai kā varētu būt nepieciešams grozīt projekta plānu.

5.3. Komandas izveidošana. Komandu veido programmas ietvaros strādājošie cilvēki (piemēram, programmas vadībā, izpildē, novērtēšanā). Darbinieki (tostarp brīvprātīgie) būtu jāatlasa, ņemot vērā tiesību aktu prasības un programmas vajadzības. Attiecīgi ir jāsadala uzdevumi un pienākumi, garantējot, ka visi nepieciešamie uzdevumi ir sadalīti un ka tos veic vispiemērotākās personas (proti, tās, kurām ir piemērota kvalifikācija un/vai pieredze). Šis elements jāskata saistībā ar punktu “C: Darbinieku izaugsme.”

5.4. Dalībnieku atlase un paturēšana. Atlase ir piemērotu personu izvēle no mērķgrupas, viņu informēšana par programmu, aicināšana piedalīties tajā, viņu pieņemšana, un nodrošināšana, ka viņi sāk intervenci (piemēram, apmeklē pirmo nodarbību). Dalībnieki būtu jāizvēlas no izvēlētajās mērķgrupas metodoloģiski pareizā un ētiskā veidā. Paturēšana ir nodrošināšana, ka visi dalībnieki piedalās intervencē, līdz tā ir pabeigta un/vai līdz ir sasniegti tās mērķi (atkarībā no tā, kas ir atbilstošāks). Tas ir jo īpaši svarīgi programmām, kurās nepieciešams dalībniekus iesaistīt uz ilgu laiku. Būtu jāidentificē un jānovērš šķēršļi dalībai programmā, lai nodrošinātu, ka dalībnieki var tajā piedalīties un pabeigt to.

5.5. Programmas materiālu sagatavošana. Ir jāizvērtē materiāli, kuri nepieciešami programmas īstenošanai, tostarp intervences materiāli (ja tādi ir), uzraudzības un novērtēšanas instrumenti, tehniskais aprīkojums, fiziskā vide (piemēram, telpas) utt. Tas ļauj noformēt finanšu plānu un veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu vajadzīgos materiālus. Ja tiek izmantoti intervences materiāli (piemēram, rokasgrāmatas, filmas, mājaslapas), tiem jābūt augstas kvalitātes un piemērotiem paredzētajiem lietotājiem.

5.6. Programmas apraksta veidošana. Rakstisks programmas apraksts sniedz skaidru pārskatu par programmu. Tas ir izveidots tā, lai ieinteresētās puses (piemēram, mērķgrupa, finansētāji, citi ieinteresētie speciālisti) varētu iegūt informāciju par programmu pirms tās sākuma un/vai tās norises laikā. Intervence un tās aktivitātes ir jāapraksta detalizēti, bet izklāsta pakāpe būs atkarīga no programmas darbības sfēras un apraksta iespējamajiem lasītājiem. Ja aprakstu paredzēts izmantot dalībnieku atlasē, īpašs uzsvars jāliek uz iespējamajiem riskiem un dalībnieku ieguvumiem. Programmas apraksts nav tas pats, kas projekta plāns (kurš ir iekšējs rīks, kas vada programmas īstenošanu) vai noslēguma ziņojums (kurš ir programmas kopsavilkums un tiek izstrādāts pēc programmas noslēguma).

5. Resursu vadība un mobilizācija						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Dalēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
5.1. Programmas plānošana — projekta plāna iezīmēšana. Ir atvēlēts laiks programmas sistemātiskai plānošanai. Rakstisks projekta plāns izklāsta programmas galvenos pasākumus un procedūras. Ir izstrādāti nejaušību rīcības plāni.	☐	☐	☐	☐		
5.2. Tāmes sastādīšana. Ir sniegts skaidrs un reālistisks programmas izmaksu aprēķins. Ir noteikts pieejamais budžets, un tas ir adekvāts. Izmaksas un pieejamais budžets ir savstarpēji saistīti. Finanšu vadība atbilst tiesiskajām prasībām.	☐	☐	☐	☐		
5.3. Komandas izveidošana. Darbaspēks, kas nepieciešams programmas veiksmīgai īstenošanai, ir noteikts un (visdrīzāk) būs pieejams (piemēram, uzdevumu veids, darbinieku skaits). Komandas uzbūve ir programmai piemērota. Ir noteiktas darbinieku atlases un vadības procedūras.	☐	☐	☐	☐		
5.4. Dalībnieku atlase un paturēšana. Ir skaidrs, kā no mērķgrupas tiek atlasīti dalībnieki un kādi mehānismi tiek izmantoti to atlasē. Tiek veikti konkrēti pasākumi, lai optimizētu dalībnieku atlasi un paturēšanu.	☐	☐	☐	☐		
5.5. Programmas materiālu sagatavošana. Ir noteikti programmas īstenošanai nepieciešamie materiāli. Ja tiek izmantoti intervences materiāli (piemēram, rokasgrāmatas), tajos sniegtā informācija ir faktiska un augstas kvalitātes.	☐	☐	☐	☐		
5.6. Programmas apraksta veidošana. Ir izstrādāts rakstisks un skaidrs programmas apraksts, un tas ir (vismaz daļēji) pieejams attiecīgajām grupām (piemēram, dalībniekiem). Tajā ir izklāstīti programmas galvenie elementi, jo īpaši iespējamā ietekme uz dalībniekiem.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmatā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 6. posms: Pasākumu īstenošana un uzraudzība

Šajā posmā iepriekš izstrādātie plāni tiek pielietoti praksē. Īpaši svarīga šajā posmā ir nepieciešamība uzturēt līdzsvaru starp precizitāti (tas ir, projekta plāna ievērošanu) un elastību (tas ir, spēju reaģēt uz jauniem pavērsieniem). Pasākumi parāda, kā šo līdzsvaru var sasniegt, pārbaudot īstenošanas kvalitāti un progresu un veicot kontrolētas pārmaiņas, lai uzlabotu programmu.

6.1. Pilotintervences iespējamā veikšana. Dažos gadījumos, piemēram, ja intervence ir izstrādāta nesen vai arī tā tiek paplašināta no vietēja mēroga līdz valsts mēroga pasākumam, tā vispirms ir jāpārbauda, īstenojot to mazākā mērogā. Tas palīdz identificēt iespējamās praktiskās problēmas un citus trūkumus, kuri neparādījās plānošanas laikā un kuru novēršana īstenošanas laikā varētu būt ļoti dārga. Pilotintervence (jeb pilotprojekts) ir intervences izmēģinājums mazā apmērā pirms tās īstenošanas pilnā apjomā (piemēram, ar mazāku dalībnieku skaitu, tikai vienā vietā vai divās vietās). Pilotintervences laikā tiek vākti procesa un (ierobežoti) rezultātu dati, un tie tiek izmantoti, lai veiktu maza apjoma novērtējumu. Izmantojot pilotprojekta secinājumus, programmas izstrādātāji var veikt galīgos un salīdzinoši lētos intervences pielāgojumus pirms tās īstenošanas praksē.

6.2. Intervences veikšana. Kad ir pietiekami pierādījumi, kas liecina, ka plānotā narkomānijas profilakses intervence būs efektīva, izpildāma un ētiska, intervence tiek īstenota, kā noteikts projekta plānā. Tomēr tas nenozīmē, ka ir stingri jāievēro projekta plāns, ja ir skaidri redzama nepieciešamība pēc izmaiņām. Lai atvieglotu vēlāku novērtējumu un programmas ziņojumu sagatavošanu, īstenošana ir jādokumentē detalizēti, iekļaujot arī neparedzētus gadījumus, novirzes no plāna un neveiksmes.

6.3. Pasākumu īstenošanas uzraudzība. Kamēr programma tiek īstenota, periodiski tik ievākti un analizēti rezultātu un procesa dati, piemēram, saistībā ar intervences noderību dalībniekiem, atbilstību projekta plānam un efektivitāti. Intervences īstenošana un citi programmas aspekti tiek salīdzināti ar to, kas tika izklāstīts projekta plānā. Arī regulāri progresu pārskati palīdz noteikt, vai nav nepieciešams grozīt sākotnējo plānu. Uzraudzība nodrošina, ka īstenošana notiek augstā kvalitātē, un tā arī ļauj pakalpojumu sniedzējiem uzlabot profilakses praksi, identificējot grozītas vai papildu prasības, reaģējot uz tām, pirms tās apdraud programmas panākumus.

6.4. Īstenošanas pielāgošana. Īstenošanai jābūt elastīgai, lai tās laikā varētu reaģēt uz pēkšņām problēmu, mainītām prioritātēm u.c. Ja nepieciešams un iespējams, programmas īstenošana būtu jāpielāgo atbilstoši uzraudzības pārskata rezultātiem. Tomēr grozījumiem jābūt minimāliem un pietiekami pamatotiem, un ir jāņem vērā to iespējamā negatīvā ietekme uz programmu. Ja tiek veikti pielāgojumi, tie ir jādokumentē un jāizvērtē, lai izprastu, kādu ietekmi tie atstāj uz dalībniekiem un programmas panākumiem.

6. Pasākumu īstenošana un uzraudzība						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
6.1. Pilotintervences iespējamā veikšana. Ja nepieciešams, tiek veikta pilotintervence. Tas ir jāapsver, piemēram, īstenojot jaunu vai stipri pielāgotu intervenci vai ja programma ir paredzēta plašai izplatīšanai. Pilotnovērtējuma rezultāti tiek izmantoti, lai nodrošinātu un uzlabotu intervences pienācīgu īstenošanu.	☐	☐	☐	☐		
6.2. Intervences īstenošana. Programma tiek īstenota atbilstoši rakstiskam projekta plānam. Programmas īstenošana tiek pienācīgi dokumentēta, iekļaujot informāciju par neveiksmēm un novirzēm no sākotnējā plāna.	☐	☐	☐	☐		
6.3. Pasākumu īstenošanas uzraudzība. Uzraudzība ir neatņemama īstenošanas fāzes daļa. Īstenošanas laikā tiek sistemātiski vākti un pārskatīti rezultātu un procesa dati. Tiek pārskatīts arī projekta plāns, resursi utt. Uzraudzības mērķis ir pārbaudīt, vai programma būs veiksmīga, kā arī noteikt nepieciešamos pielāgojumus.	☐	☐	☐	☐		
6.4. Īstenošanas pielāgošana. Elastība ir iespējama, ja nepieciešams veiksmīgai programmas īstenošanai. a iespējams, īstenošana tiek pielāgota atbilstoši uzraudzības rezultātiem. Sarežģījumi un problēmas tiek risināti programmai atbilstošā veidā. Pielāgojumi ir pienācīgi pamatoti, un pielāgojumu iemesls tiek dokumentēts.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmatā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 7. posms: Gala izvērtējums

Kad intervence ir noslēgusies, gala izvērtējumā tiek vērtēti tās rezultāti un/vai intervences norises un programmas īstenošanas gaita. Īsumā, rezultātu izvērtējums pievēršas pārmaiņām dalībnieku rīcībā (piemēram, samazinātai narkotiku lietošanai), bet procesa izvērtējums pievēršas aktivitāšu rezultātiem (piemēram, notikušo nodarbību skaitam, uzrunāto dalībnieku skaitam). Standarti šajā projekta posmā jāaplūko saistībā ar 4.4. pasākumu, ja tiek plānot gala izvērtējums, kas norādītu arī uz to, kādi priekšdarbi ir nepieciešami, lai nodrošinātu, ka programmas īstenošanas laikā tiek ievākti attiecīgie dati.

Ja gala izvērtējums ir plānots 4.4. pasākuma ietvaros, noderēs rokasgrāmatā sniegtais īsais ievads procesa un rezultātu izvērtējumam, kā paredzēts standartos, kurš parāda, cik specifiski var formulēt nolūkus, mērķus un uzdevumus un kā tos pārvērst vērtēšanas kritērijos un piemēros.

EMCDDA ir publiskojusi arī *Vadlīnijas narkomānijas profilakses izvērtējumam* (atjauninātas 2012. gadā), kurā sniegti noderīgi piemēri, kā plānot dažādus vērtēšanas aspektus un ziņot par tiem. Vadlīnijas ir pieejamas: http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention_update

7.1. Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana. Kā daļa no rezultātu izvērtējuma, sistemātiski tiek ievākti un analizēti rezultātu dati, lai izvērtētu intervences efektivitāti. Visiem rezultātiem būtu jāatbilst plānošanas posmā noteiktajam (tas ir, tiem jābūt atbilstošiem noteiktajiem vērtēšanas kritērijiem). Atkarībā no programmas darbības sfēras un izmantotā pētījuma veida, ir jāveic statistikas analīze, lai noteiktu intervences efektivitāti attiecībā uz noteikto mērķu sasniegšanu. Ja iespējams, cēloniskā atziņā par intervences efektivitāti būtu jāapkopo rezultātu izvērtējuma secinājumi.

7.2. Procesu izvērtējuma iespējamā veikšana. Procesu izvērtējumā tiek dokumentēts, kas noticis programmas īstenošanas laikā. Tiek analizēta programmas kvalitāte un noderīgums, ņemot vērā tās darbības sfēru un plašumu, dalībnieku atbalstu intervencei, īstenošanas atbilstību un resursu izmantošanu. Procesu izvērtējuma secinājumi palīdz skaidrot rezultātu izvērtējuma secinājumus un izprast, kā programmu nākotnē varētu uzlabot.

Rezultātu un procesu izvērtējuma secinājumi jāskata kopā, lai gūtu pilnīgu izpratni par programmas panākumiem. Šīs zināšanas noderēs projekta pēdējā posmā “8. Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana.”

7. Gala izvērtējums						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
7.1. Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana. Ir norādīts rezultātu izvērtējuma pamatā esošās informācijas apjoms, un tas ir pietiekams datu analīzei. Ir veikta piemērota datu analīze, kas aptver visus dalībniekus. Visi ziņotie secinājumi ir izmērāmi. Ir ņemtas vērā iespējamās novirzes secinājumos un to alternatīvie skaidrojumi. Ir novērtēti programmas panākumi.	☐	☐	☐	☐		
7.2. Procesa izvērtējuma iespējamā veikšana. Programmas īstenošana ir dokumentēta un izskaidrota. Ir vērtēti šie aspekti: mērķgrupas iesaistīšanās; aktivitātes; programmas īstenošana; finanšu un materiālo resursu un cilvēkresursu izmantošana.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmatā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

Projekta 8. posms: Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana

Projekta pēdējā posmā galvenā uzmanība tiek pievērsta programmas nākotnei: vai programma būtu jāturpina, un ja tā, tad — kā? Informācijas izplatīšana par programmu var palīdzēt veicināt tās turpināšanu, un tā arī ļauj citiem mācīties no programmas īstenošanas gaitā gūtās pieredzes.

8.1. Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta. Ideālā gadījumā augstas kvalitātes narkomānijas profilakses programma varētu tikt turpināta arī pēc sākotnējā īstenošanas laika un/vai pēc tam, kad ir izbeidzies ārējais finansējums. Izmantojot empīriskos pierādījumus, kas gūti uzraudzības un gala izvērtējuma laikā (atkarībā no tā, kādi dati ir pieejami), ir iespējams secināt, vai programmu ir vērts turpināt. Ja tiek nolemts, ka programma būtu jāturpina, būtu jākonkretizē un jāveic atbilstošas aktivitātes un secīgi pasākumi.

8.2. Programmas informācijas izplatīšana. Informācijas izplatīšana programmai var palīdzēt dažādā veidā, piemēram, nodrošinot ieinteresēto pušu atbalstu tās turpināšanai vai uzlabojot programmu, pateicoties saņemtajām atsauksmēm. Tādējādi tiek papildināta arī narkomānijas profilakses datubāze, kas sekmē turpmāku nozares politikas, prakses un pētījumu attīstību. Lai citiem pakalpojumu sniedzējiem dotu iespēju pārņemt intervenci, arī intervences materiāli un cita noderīga informācija (piemēram, informācija par izmaksām) būtu jāpadara pieejama pēc iespējas lielākā apmērā (atkarībā no autortiesību prasībām utt.).

8.3. Lēmums par to, vai jā sagatavo noslēguma pārskats. Noslēguma pārskats ir piemērs gala produktam. Tas var būt īstenošanas protokols, daļa no finanšu līguma, vai vienkārši informēt citus par programmu. Noslēguma pārskats bieži vien ietvers agrākos projekta posmos veiktās dokumentācijas kopsavilkumu. Tajā tiek aprakstīta programmas darbības sfēra un aktivitātes, un, ja iespējams, gala izvērtējuma secinājumi. Tā kā noslēguma pārskats ne vienmēr ir nepieciešams un citi informācijas izplatīšanas veidi var būt vairāk piemēroti (piemēram, prezentācija), šis elements ir jāņem vērā tikai tad, ja noslēguma ziņojums tiek gatavots.

Šis posms var iezīmēt sākumu jaunam projekta ciklam, kura mērķis ir turpmāk uzlabot un attīstīt esošo programmu.

8. Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana						
Vispārējie standarti (kopsavilkums)	Nav izpildīts	Daļēji izpildīts	Pilnībā izpildīts	Nav piemērojams	Pašreizējā situācija	Veicamie pasākumi
8.1. Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta. Pamatojoties uz uzraudzības un/vai gala izvērtējuma secinājumiem, tiek nolemts, vai programma būtu jāturpina. Ja tā tiek turpināta, tiek izklāstītas turpmākās iespējas. Programmas īstenošanas laikā gūtās atziņas tiek izmantotas nākotnes aktivitāšu rīkošanā.	☐	☐	☐	☐		
8.2. Programmas informācijas izplatīšana. Informācija par programmu atbilstošā formātā tiek izplatīta attiecīgajām mērķgrupām. Lai atvieglotu programmas pārņemšanu, tiek sniegta arī informācija par īstenošanas pieredzi un nejaušajiem rezultātiem. Tiek ņemti vērā arī ar programmas ziņojumiem saistītie juridiskie aspekti (piemēram, autortiesības).	☐	☐	☐	☐		
8.3. Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats. Noslēguma pārskats izklāsta visus programmas plānošanas, īstenošanas un (ja iespējams) novērtēšanas svarīgākos posmus skaidrā, loģiskā un viegli lasāmā veidā.	☐	☐	☐	☐		

Veicot pašnovērtējumu, ieskatieties pilnajā vispārējo un speciālo standartu uzskaitījumā, kas pieejams EMCDDA rokasgrāmātā:

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards>

PAŠNOVĒRTĒJUMS: RĪCĪBAS PLĀNS

Šis kopsavilkums ļauj apkopot galvenos pašnovērtējuma secinājumus un svarīgākās aktivitātes, kuras būtu jāveic, lai uzlabotu esošos pasākumus. Jāievēro, ka ir svarīgi atzīmēt, kad novērtējums ir noticis un kas tajā tika iesaistīti (tā varētu būt viena persona vai, piemēram, visa programmas komanda). Jānorāda arī nākamās pārbaudes datums, un tas jāieraksta biroja plānotājā. Kaut arī ikdienas prakses pamatā būtu jābūt standartu prasībām, to izpildes atspoguļošana un dokumentēšana parasti ir salīdzinoši rets un neparasts pasākums. Tomēr ik pēc noteikta laika ir ieteicams pārskatīt pārbaudes punktus, lai uzraudzītu progresu un, ja nepieciešams, uzlabotu programmas īstenošanas motivāciju.

Pašvērtējuma galveno secinājumu un aktivitāšu kopsavilkums

Pārbaudes datums:	
Pārbaudi veica:	
Nākamās pārbaudes	

PAPILDUS INFORMĀCIJA

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (1998), *Guidelines for the evaluation of drug prevention: a manual for programme-planners and evaluators*, Luxembourg, Publications Office of the European Union. <http://www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention>

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2010), *Prevention and Evaluation Resources Kit (PERK). A manual for prevention professionals*. Luxembourg, Publications Office of the European Union. <http://www.emcdda.europa.eu/publications/perk>

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2011), *European drug prevention quality standards: a manual for prevention professionals*, EMCDDA Manuals 7. Luxembourg, Publications Office of the European Union. www.emcdda.europa.eu/publications/manuals/prevention-standards

EMCDDA European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction Best practice portal. <http://www.emcdda.europa.eu/best-practice>

UNODC, United Nations Office on Drugs and Crime (2013), *International Standards on Drug Use Prevention*, Vienna, United Nations. <http://www.unodc.org/unodc/en/prevention/prevention-standards.html>